

9. *Геєць В.М.* Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. — К., 2009. — 863 с.

10. *Гражевська Н.І.* Економічні системи епохи глобальних змін. — К.: Знання, 2008. — 431 с.

11. *Чухно А.А.* Твори: у 3 т. / НАН України, Київ, ун-т ім. Т. Шевченка, Наук.-досл. фін. ін-т при Міністерстві фін. України. — Т. 3.: Становлення еволюційної парадигми економічної теорії. — 2007. — 712 с.

12. Історія економіки та економічної думки: навч. посіб. / [С.В. Степаненко, С. Н. Антонюк, В.М. Фещенко, Н.О. Тимочко]; за ред. С.В. Степаненка. — К.: КНЕУ, 2010. — 743 с.

13. *Гош О.П.* Політична економія України: Навчальний посібник. — К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. — 243 с.

14. *Пол А. Самуельсон, Вільям Д. Нордхаус.* Економіка. Издание пятидесятое: Пер. с англ. — М.: Издательство БИНОМ, 1997. — 800 с.

15. *Дзюбик С., Ривак О.* Основи економічної теорії. — К.: Основи, 1994. — 336 с.

16. *Мостовая Е.Б.* Основи экономической теории: Курс лекций. — М.: ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЭиУ, 1997. — 496 с.

17. Основи економічної теорії. За ред. проф. Мочерного С.В.: Підручник. — Тернопіль: АТ «ТАРНЕКС», 1993.

18. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник / За ред. Г.Н. Климка, В.П. Нестеренка. — К.: Вища шк., 1994.

19. Актуальні проблеми предметно-методологічного оновлення сучасної економічної теорії / Економічна теорія. Науковий журнал. — 2004. — № 2.

20. *Радченко В.В.* Трансформація відносин власності і зміна моделі економічної системи в новій парадигмі економічної теорії. — Наукові записки: Збірник наук. статей НПУ імені М.П. Драгоманова. Ювілейний випуск. — К., 2000.

Статтю подано до редакції 22.02.14

УДК 330.101

О. О. Беляєв,
д.е.н., професор

ЕКОНОМІЧНА НАУКА: АКЦЕНТИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

АНОТАЦІЯ. Зроблено основний акцент на значущість політичної економії в теорії і практиці соціально-економічного розвитку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: політична економія, економічна політика, економічне мислення, суб'єкти економічної діяльності

АННОТАЦИЯ. Делается основной акцент на политической экономии в теории и практике социально-экономического развития.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: политическая экономия, экономическая политика, экономическое мышление, субъекты экономической деятельности.

ANNOTATION. The importance of political economy in the theory and practice of social and economic development is emphasized.

KEYWORDS: political economy, economic policy, economic thinking, subjects of economic activity.

Сьогоднішній стан економіки України багато в чому (якщо не в визначальному ступені) визначається «якістю» в цілому науки, у тому числі і передусім економічної, її теоретичною і практичною спрямованістю. Навіть поверховий погляд на те або те надає можливість зробити висновок про далеко неблагополучний стан у відмічених сферах, а за деякими із них критичне положення. У теоретичній площині відмова від таких фундаментальних наук, як політична економія та економічна політика призвела до різкого звуження економічного мислення і переходу до його повсякденних форм. На практиці це обернулося яскраво вираженим економічним волюнтаризмом і «диким» суб'єктивізмом. Утім це стосується усіх рівнів господарювання і управління. Економічна наука «забита» незліченною кількістю теорій, припущень, їх обов'язковою прив'язкою до відомих класичних положень, або уможлидних «вигадок» доморощених «нових» теоретиків, які породжують вульгарний плюралізм, що став модним у науці. За таких обставин впровадженні реформи не тільки не дають ефекту, але є згубними для системи (наприклад, Болонський процес, податкова система, пенсійна система тощо).

Дуже цікавий приклад наводять О.В. Бузгалін і А.І. Колганов з приводу оцінки студентами економічної теорії, яка їм викладається. Студенти-економісти різних країн світу пишуть про те, що вони принципово не задоволені викладанням економіки тому, що переважна більшість вибрала вивчення економічної теорії для того, щоб максимально глибоко зрозуміти ті феномени економіки, з якими сьогодні стикаються громадяни. Однак те навчання, яке вони отримують, більшою мірою складається з неокласичної теорії або підходів, похідних від неї, що в цілому не відповідає очікуванням. Навіть тоді, коли теорія обґрунтовано абстрагується на першому етапі від випадковостей, вона в подальшому не повертається до їх пояснення. Фактичний бік (історичні факти, функ-

ціонування інститутів, вивчення поведінки і стратегії агентів) майже не існує. Більш того, цей відрив викладання від конкретних реалій створює величезні проблеми для тих, хто хотів бути в подальшому корисним для економічних і соціальних перетворень. Студенти проти безконтрольного використання математики, а також виступають за плюралізм підходів у викладанні економічної теорії. Викладачі дуже часто не лишають місця для рефлексії. Із безлічі існуючих підходів до економічних проблем, як правило, дається лише один. Цей підхід претендує на те, щоб пояснити все чисто аксіоматичними засобами, так ніби це є істиною в останній інстанції. Студенти не приймають догматизм, а хочуть плюралізму підходів, адекватного різноманітності і складності об'єктів і неоднозначності рішень, характерних для більшої великих проблем економіки (безробіття, нерівність, місце фінансових ринків, переваги і недоліки вільної торгівлі, глобалізації, економічний розвиток тощо). Вони більше не хочуть мати цю нав'язану, замкнуту на собі науку.

Багато в чому таке положення в теоретичному осмисленні визначається тим, що в реальній дійсності відбувається «змішування» предмета «економікс» і «політичної економії». При всій подібності предметів вивчення економікс і політичної економії вона носить поверхневий характер. Реально предметом економікс виступає економіка як сфера індивідуального вибору раціональним економічним суб'єктом найефективнішого шляху використання обмежених ресурсів.

Політична економія зовсім інакше бачить економіку. Це сукупність історично конкретних, об'єктивно зумовлених, якісно різних систем виробничих відносин, у які люди вступають у процесі відтворення. При цьому ці системи взаємодіють з природною технологією виробництва і його соціальним оформленням у процесі історичного розвитку. Це інша, ніж економікс, наука, у них різний предмет. Але разом з тим низка об'єктів цих наук збігається: і та, й та аналізують процеси руху товарів (продуктів, послуг) і суб'єктів цього процесу (людина, держава), мають схожі категорії (вартість або цінність, гроші, капітал, рента). Тому порівняння цих парадигм має сенс. Методи дослідження цих дисциплін також різні. Якщо для економікс висхідний пункт дослідження — це, перш за все, кількісно вимірні (у переважаючій більшості випадків — грошах) емпіричні дані, то для політичної економії — суспільна практика, яка розуміється як діяльність суспільного індивіда, а емпіричні дані в більшості випадків — це не більше ніж непряме відображення видимостей і переключених

форм, які потрібно дослідити для того, щоб добратися до істини, а не приймати як факт.

Істотні відмінності в розумінні суб'єктів економіки. Людина в економіці є раціональним егоїстом, який максимізує свою корисність, яка, як правило, отожднюється з грошима, і мінімізує свої витрати, перш за все — праці. Проблема людських якостей існує тільки для того, щоб перетворити людину в особливий вид капіталу. В посткласичній політичній економії Людина пишеється з великої літери, тому що її особистісний розвиток позиціонується як найвищий критерій прогресу і, відповідно, найвища міра ефективності будь-якої економічної системи — це, по-перше. По-друге, показується, що в різних економічних системах вона якісно відрізняється за своїм соціально-економічним буттям: в умовах добуржуазних систем вона могла бути об'єктом позаекономічного примусу, прагнути до відтворення традиційного типу і обсягу діяльності, а максимізацію грошей вважала аморальним заняттям; в умовах ринкової економіки народжується та сама людина економічна, якій економіці бачиться «природнім». У наш час все більш активно розвивається новий тип особистості — суб'єкт творчої діяльності, для якого праця стає цінністю, а не тягарем. По-третє, з точки зору політичної економії — і класичної, і сучасної — людина в умовах «економічної суспільної формації» включена у великі соціально-економічні структури (класи, страти тощо), які у свою чергу також істотно детермінують тип її економічної поведінки, цінності і мотиви. По-четверте, проблема раціональності політичної економії — це, перш за все, не питання більшої або меншої раціональності, а типу раціональності. Це переважно питання не проте, наскільки раціональна людина, а про те, як вона раціональна, що і чому вона максимізує (дотримання гідності і традицій, гроші, творчу діяльність), що і чому вона мінімізує і, головне, як і чому вона здійснює різні вчинки в своїй суспільно-історичній практиці, як і чому вона самовизначає себе, підтримуючи або відкидаючи соціально-орієнтовані реформи, підтримуючи або ні революції тощо. Важливим є питання про те, що є суспільство і чи може воно розглядатися як самостійна ланка, якій притаманні деякі реальні економічні інтереси. З точки зору політичної економії, загальнонародні інтереси — це не фікція і навіть не тільки теоретична абстракція. Це реальний економічний феномен, з котрим необхідно рахуватися на практиці і який необхідно вивчати в теорії. Загальнонаціональний інтерес зумовлює цілий спектр теоретичних і практичних проблем соціального захисту, економічної безпеки тощо з відповідним ко-

ригуванням всіх оціночних показників і не тільки. Ще складнішим є питання про державу і її роль в економіці. В політичній економії держава постає як історично відмінний суб'єкт специфічний для різних економічних систем, який представляє складну сукупність інтересів (від загальнонародних до класових й інтересів державної бюрократії, як особливої підсистеми цього інституту). Її роль в економіці аж ніяк не зводиться до мінімально-необхідного втручання, яке пов'язане з компенсацією провалів ринку, а визначається як дія особливого економічного суб'єкту, який реалізує особливий спосіб економічної координації — облік, контроль, регулювання, програмування тощо. Видима схожість у визначенні «фірми» в посткласичній політекономії та економікс також виявляються видимістю. З одного боку економікс по суті запозичив класичне політекономічне визначення основного господарюючого суб'єкта ринкової економіки: відокремлений власник товару (в розвинутому вигляді — капіталу), для якого характерні планомірні внутрішні і конкурентно-ринкові зовнішні зв'язки. З іншого боку, політекономічний підхід до трактовки первинної виробничої ланки ширший і глибший. Ширший, тому що він передбачає виділення такої ланки в різних економічних системах. Так, в епоху доіндустріального феодалізму первинною ланкою був маєток, селянська громада; раннього капіталізму — проста капіталістична кооперація, розвинутого індустріального капіталізму — капіталістична фабрика, постіндустріальної системи — капітал-мережа тощо. Глибший, бо в політекономії спеціально аналізується відмінність технологічних основ первинної ланки, її соціально-економічної форми (скажімо, за капіталізму вона еволюціонує від дрібного товаровиробника до транснаціональної корпорації) і юридичного оформлення. Нарешті, для політекономії «фірма» — це осередок, в якому відображаються всі виробничі відносини різних економічних систем (останнє почасти характерне для близьких до політекономії класичного інституціоналізму і економічної соціології). Нарешті, питання про трактування практично всіх економічних категорій поставить перед нами ті ж завдання-проблеми розмежування і об'єднання їх сенсу і місця в науці, різних в економікс і політичній економії. Все це в кінцевому підсумку упреться в те, що і для чого вивчають ці науки, ким і для чого поставлені завдання вирішуються, і на чій виклики вони відповідають, що, як і чому вони (внаслідок цього) вивчають.

Важливим завданням (функцією), яка постає перед економічними науками є їх практична обумовленість. Якщо вони всі в ос-

новному зв'язані і орієнтуються на прямий вихід в економіку, (не маючи для цього ні теоретично-методологічних передумов, ні досвіду участі в реальному виробництві, то, природно, що він виявляється неефективним, побудованим на умоглядних посиленнях і висновках). З цієї точки зору економічна політика, яка виступала завжди в якості природного «буфера» між політичною економією і господарчою реальністю незаслужено забута і практично зникла із «реальної економічної мови». Державний рівень її вироблення в Україні, наприклад, зник. Зникла і навчальна дисципліна «економічна політика». Встановлюється хаос і незрозумілі дії адекватних державних органів з управління економікою. Усе це привело до «ручного управління», з усіма витікаючими наслідками. Результат: країна знаходиться на межі розвалу. Так, Україна входить до п'ятірки країн світу з найгіршими економіками, а доходи олігархів від експлуатації трудящих і національних ресурсів продовжують зростати. Олігархи привласнили більшу частину національного надбання, і вони є справжніми господарями країни, які несуть головну відповідальність. На вершині правлячої піраміди знаходяться 50 сімей, які зуміли і встигли заволодіти 85 % багатства країни.

Література

1. *Белл Д.* Грядущее Постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования. — М.: Academia, 1999. — 773 с.
2. *Беляев О.О.* Системно-економічна трансформація: теорія та практика здійснення в Україні: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2006. — 176 с.
3. *Блауг М.* Методология экономической науки, или Как экономисты объясняют. Пер. с англ. / Науч. ред. и вступ. ст. В.С. Автономова. — М.: НП «Журнал Вопросы экономики», 2004. — 416 с.
4. *Голанский М.М.* Современная политэкономия. Что век грядущий нам готовит? — М.: «Эдиториал УРСС», 1998. — 152 с.
5. *Гэлбрейт Дж.* Новое индустриальное общество. — М., 1969. — 478 с.
6. *Зайцев Ю. К.* Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства : методологія і практика : монограф. / Ю. К. Зайцев. — К. : КНЕУ, 2002. — 188 с.
7. *Красин Ю.А.* Метаморфозы российской реформации. Политологические сюжеты. — М.: Институт социологии РАН, 2009. — 496 с.
8. Политическая экономика: прошлое, настоящее, будущее: монография / под ред. В.М. Гейца, В.Н. Тарасевича. — К.: ЦУЛ, 2014. — 1056 с.

Статтю подано до редакції 05.01.14